

مسائل خط مشی مجموعه گستری از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های دانشگاه‌های مجری دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

دکتر زاهد بیگدلی^۱، عاطفه زارعی^۲

چکیده: هدف اصلی این پژوهش شناسایی مشکلات خط مشی مجموعه گستری از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های دانشگاه‌های مجری دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی شامل دانشگاه‌های تربیت مدرس، تهران، فردوسی مشهد، شیراز، علوم پزشکی ایران و شهید چمران اهواز است. روش پژوهش پیمایشی است و گردآوری داده‌ها با استفاده از توزیع ۶۵ پرسشنامه میان مدیران کتابخانه‌های مورد مطالعه، انجام گرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اکثریت مدیران جامعه پژوهش فاقد خط مشی مدون مجموعه گسترش هستند در بررسی مشکلات مدیران جامعه پژوهش در کاربرد خط مشی مجموعه گستری، مشکلات آنها را می‌توان در چهار مقوله مشکلات اداری و مالی، مشکلات فرهنگی و آموزشی، مشکلات تجهیزاتی کتابخانه‌ها و مشکلات مدیریتی دسته‌بندی کرد.

کلیدواژه‌ها: خط مشی مجموعه گستری - مدیران - کتابخانه‌های دانشگاهی - کارشناسی ارشد - کتابداری و اطلاع‌رسانی - ایران

مقدمه

تحقیق، رسالت دانشگاه و کتابخانه ابزار تحقیق است. هیچ دانشگاهی بدون داشتن کتابخانه‌ای قوی و غنی نمی‌تواند به رسالتش جامعه عمل بپوشاند. کتابخانه برای ادامه حیات دانشگاه ضروری است و شهرت هر دانشگاهی به کتابخانه‌اش بستگی دارد. دانشگاه اگر بخواهد کیفیت خدمات و کارایی مراجعان خود را افزایش دهد، باید از کتابخانه‌ای با مجموعه‌ای خوب،

خدمات مناسب و فضای کافی برخوردار باشد. اما با توجه به رشد روزافزون انتشارات در سطح جهان، افزایش سالانه قیمت کتاب‌ها و نشریات، کمبود بودجه و فضای کتابخانه‌های دانشگاهی و تحقیقاتی، هیچ کتابخانه‌ای هر چند عظیم، قادر به فراهم‌آوری تمام مواد کتابخانه

۱. دانشیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز
۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

پیشینه پژوهش

گاردنر^۳ (۱۹۸۱) می‌نویسد در اوایل دهه ۱۹۶۰ خط مشی‌های مجموعه‌گستری به منزله دفاعی در برابر سانسور و در پشتیبانی از آزادی اندیشه نوشته می‌شد (۳۱۴:۹). در دوره مکاریتی^۴ که به کتاب‌ها و مجله‌های خاصی در مجموعه کتابخانه‌ها حمله‌های بسیار می‌شد، لزوم تدوین بیانیه‌ای کتبی توسط کتابداران احساس شد. کتابداران می‌خواستند با ارائه این سند به شاکیان، نشان دهند، چرا کتابخانه چنین موادی را گردآوری می‌کرد؟ ضمناً کارکنان کتابخانه‌ها تلاش کردند تا حمایت هیئت‌های امنارا جلب کنند و آنها را به پذیرش خط مشی‌های گزینش مواد وادارند تا در صورت بروز بحران پشتیبان آنها باشند.

برانت^۵ (۱۹۸۱)، در زمینه خط مشی‌های مجموعه‌گستری در کتابخانه‌های دانشکده‌ای تحقیقی انجام داد. یافته‌ها نشان داد که از ۶۹ کتابخانه عضو انجمن کتابخانه‌های تحقیقاتی تنها ۲۰ کتابخانه (۲۹ درصد) خط مشی‌های مجموعه‌گستری داشتند (۲۵:۱۰).

بازارد^۶ (۱۹۷۸)، در مقاله‌ای با عنوان "خط مشی مجموعه‌گستری برای کتابخانه‌های دانشکده‌ای" می‌نویسد که به دلیل مشکلات ناشی از فضا و بودجه کتابخانه‌ها، نیاز به تدوین خط‌مشی مجموعه‌گستری برای کتابخانه‌ها در حال به رسمیت شناخته شدن است. او معتقد است یک خط مشی روزآمد، یک وسیله باارزش برای طراحی و ارزیابی مجموعه فراهم می‌کند (۳۱۷:۱۱-۳۲۸).

نیست، بنابراین کتابخانه‌های دانشگاهی باید منابع مالی محدود خود را به تهیه موادی تخصیص دهند که به احتمال فراوان بیشترین نیازهای استفاده‌کنندگان خود را برآورده سازد.

برای تهیه منابع اطلاعاتی، هر کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی باید هدفی از پیش تعیین شده داشته باشد. اگر مسئولان بخش مجموعه‌گستری بدون هیچ‌گونه راهنما و بیانیه‌ای تنها با در نظر گرفتن اهداف سازمان مادر و بدون داشتن محدودیت‌ها و تعریف حدود مرزها، منابع اطلاعاتی را تهیه نمایند، بدیهی است با اتلاف نیروی انسانی، بودجه و دیگر امکانات سازمان مواجه خواهند شد. با توجه به محدودیت‌ها مذکور، از جمله محدودیت‌های شدید مالی که امروزه گریبانگیر همه کتابخانه‌هاست و نیز با توجه به حجم زیاد انتشارات که امکان تهیه همه مواد منتشر شده را نخواهد داد، لازم است کتابخانه‌ها بر اساس اولویت‌بندی‌ها و با اتکاء به خط مشی‌ها و روش‌های از پیش تعیین شده، در صدد تهیه منابع اطلاعاتی باشند. در واقع خط مشی مجموعه‌گستری باید متضمن بیشترین استفاده از منابع مالی محدود موجود و تأمین بیشترین منابع اطلاعاتی ممکن باشد. به عبارت دیگر خط مشی مجموعه‌گستری باید بازتابی از هدف‌ها و طرح‌های کتابخانه باشد.

با توجه به مقدماتی که بیان شد و نظر به اهمیت تدوین خط مشی مجموعه‌گستری در انتخاب و فراهم‌آوری منابع در کتابخانه‌ها، هدف تحقیق حاضر عبارت است از شناسایی و بررسی عوامل مشکل‌آفرین در تدوین و استفاده از خط مشی مجموعه‌گستری در کتابخانه‌های دانشگاهی. همچنین در این تحقیق به بررسی و مقایسه مشکلات مدیران متخصص کتابدار و غیرکتابدار کتابخانه‌های دانشگاهی مورد مطالعه، در استفاده یا عدم استفاده از خط مشی مجموعه‌گستری پرداخته می‌شود.

3. Gardener

۴. جوزف مکاریتی (Mc Carthy)، سناتور ویسکانسین و سردمدار مکتبی که افراد را بی‌هیچ مدرکی یا با اندک مدرکی به عضویت در گروهی متهم می‌کرد که جامعه بیش از این آن را نفی کرده بود. با وابسته جلوه دادن متهم او را از اشتغال و بهره‌وری از حقوق مدون و جز آنها محروم می‌کرد.

5. Braint

6. Buzzard

است، بسیاری از کتابخانه‌های دانشکده‌ای این خط‌مشی‌ها را ندارند. کتابداران چنین اظهار داشتند که خط‌مشی‌های طرح ریزی شده، با گذشت زمان سریعاً کهنه و غیر قابل استفاده می‌شوند و این سبب نداشتن خط‌مشی می‌شود (۱۹۳:۱۴).

در ایران نیز پژوهش‌هایی در این زمینه انجام شده است. به عنوان مثال، حقیقی (۱۳۵۶) در پایان‌نامه خود نتایج حاصل از این پژوهش را بی‌توجهی مقامات مسئول دانشگاه به وظایف و هدف‌های کتابخانه، نبود برنامه‌ریزی صحیح در امر انتخاب و تهیه مواد، عدم توجه به روزآمد بودن منابع، عدم وجود یک برنامه‌ریزی صحیح برای ارزشیابی مداوم مواد، عدم تخصیص بودجه کافی و کمبود نیروی انسانی متخصص گزارش می‌کند (۴).

یافته‌های مطالعه حقیقی (۱۳۷۲) در زمینه ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران نشان داد، کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران در بسیاری از موارد فاقد خط‌مشی مدون هستند و روند مجموعه‌گستری در بیشتر موارد متکی به گردآوری‌های صرفاً تصادفی بوده است (۳: ۱۸-۳۶).

زندیان (۱۳۷۲) به ارزشیابی مجموعه منابع مرجع فنی و مهندسی در دانشگاه صنعتی شریف، دانشگاه صنعتی امیرکبیر و دانشگاه تربیت مدرس پرداخت. نتایج به دست آمده نشان داد: بیشترین تأثیر در انتخاب منابع مرجع حاصل انتخاب اعضای هیئت علمی (یک سوم) است، و کمترین تأثیر وابسته به کتابداران است و همچنین فقط حدود نیمی از کتابخانه‌های دانشکده‌ای سه دانشگاه مورد مطالعه دارای نوعی ضوابط انتخاب کتاب هستند که هیچ یک از آنها مکتوب نیست. وی اشاره می‌کند که با توجه به آنچه در مورد اهمیت وجود

کوهن^۷ (۱۹۸۷)، در زمینه مجموعه‌گستری در کتابخانه‌های دانشکده‌ای آلاباما تحقیقی انجام داد. در این تحقیق پنج کتابخانه دانشکده‌ای در آلاباما بررسی شد که تنها یک کتابخانه خط‌مشی مدون مجموعه‌گستری داشت. این کتابخانه‌ها، کمبود وقت و مشغله زیاد در کتابخانه رادلیل‌های عدم تدوین خط‌مشی مجموعه‌گستری مطرح کردند (۱۹۱:۱۲).

آشور (۱۹۹۰)، در مطالعه‌ای درباره ارزشیابی مجموعه‌های کتابخانه‌های دانشگاهی عربستان سعودی براساس استانداردهای ACRL^۸، به این نتیجه رسید که مجموعه‌های شش کتابخانه دانشگاهی عربستان سعودی به مراتب پایین‌تر از استانداردهای ACRL هستند. وی عوامل مؤثر در ضعیف بودن مجموعه را کمبود بودجه، مشکلات مدیریتی، عدم شرکت اعضای دانشکده در مجموعه‌گستری و فقدان امانت بین کتابخانه‌ای و جست‌وجوی پیوسته در برخی کتابخانه‌ها دانست (۱: ۱۲۳).

مک این تأیر^۹ (۱۹۹۱)، تحقیقی در زمینه دستورالعمل مجموعه‌گستری در کتابخانه‌های دانشگاه‌ها و دانشکده‌های کاتولیک انجام داد. در این بررسی نظریه‌هایی که تهیه دستورالعمل کتابخانه و مجموعه‌گستری را از مسئولیت‌های اولیه در مدیریت کتابخانه‌های دانشکده‌ای به شمار می‌آورد، مطالعه شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد در حالی که مجموعه‌سازی از ارکان اصلی مدیریت کتابخانه‌هاست، هیچ دستورالعمل مجموعه‌گستری به طور گسترده در دانشگاه‌ها و دانشکده‌های کاتولیک اعمال نمی‌شود. وی معتقد است مطالعه بیشتری نیاز است تا مشخص کند چرا دستورالعمل مجموعه‌گستری به کار برده نمی‌شود (۱۳).

اسنو (۱۹۹۶)، مطالعه‌ای درباره خط‌مشی مدون مجموعه‌گستری در کتابخانه‌های دانشکده‌ای انجام داد. وی مشخص کرد به‌رغم اینکه خط‌مشی‌های مجموعه‌گستری مدون در متون حرفه کتابداری فراوان

7. Cohen

8. Association of College and Research Libraries

9. Mcin Tyre

دانشگاه‌ها پرداخته است. نتایج این بررسی نشان می‌دهد کتابخانه‌های دانشگاهی کشور در مجموع نقاط ضعف قابل توجهی دارند. برای مثال، بخش سفارش در این کتابخانه‌ها جایگاه آشکاری ندارد، چنانچه فقط ۲۳ کتابخانه مرکزی (۶۵٪) دارای بخش سفارش مستقل هستند. وی اضافه می‌کند نیروی انسانی این بخش‌ها از تحصیلات تخصصی لازم برخوردار نیستند. برای مثال، از ۵۳ کارمند بخش سفارش فقط ۵ کارمند درجه کارشناسی (۳ تن در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی) دارند. ضمناً، فقط ۱۰ کتابخانه یعنی ۲۷٪ درصد دارای آیین‌نامه مجموعه گسترتری هستند (۸).

جامعه پژوهش

جامعه پژوهش حاضر تمام کتابخانه‌های دانشگاه‌های مجری دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی کشور یعنی دانشگاه‌های فردوسی مشهد، تهران، تربیت مدرس، علوم پزشکی ایران، شیراز و اهواز است. علت انتخاب ۶ دانشگاه مذکور این است که این دانشگاه‌ها مجری دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی هستند و پژوهشگران حاضر این پیش فرض را داشته‌اند که حضور گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در این دانشگاه‌ها می‌تواند در ایجاد انگیزه و هدایت کتابخانه‌های دانشگاه‌ها، برای تدوین و اجرای مواد خط مشی مکتوب مجموعه گسترتری مؤثر باشد.

سؤال‌های اصلی پژوهش

۱. چند درصد از کتابخانه‌های دانشگاهی مجری دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دارای خط مشی مکتوب مجموعه گسترتری هستند؟
۲. دلایل مدیران کتابخانه‌های دانشگاهی فاقد خط مشی، مبنی بر نداشتن خط مشی مجموعه گسترتری چیست؟

خط‌مشی مکتوب انتخاب وجود دارد، لزوم ایجاد دگرگونی بنیادی در زمینه ایجاد خط مشی مکتوب انتخاب در کتابخانه‌ها آشکار می‌گردد و این تنها در صورت تربیت کتابدار متخصص امکان‌پذیر است (۲۳۸۵-۲۳۹). بنی‌اقبال (۱۳۷۲) نیز تحقیقی در زمینه بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشکده‌های دانشگاه تهران انجام داد. در بخش بررسی مجموعه‌ها، یافته‌های تحقیق مذکور نشان داد که با وجود اهمیت امر مجموعه‌گستری و سازماندهی در کتابخانه‌های دانشگاهی و دانشکده‌ای تنها چهار کتابخانه وجود بخش سفارش. و نه انتخاب و سفارش. را گزارش کرده‌اند و فقط دو کتابخانه واجد خط مشی مجموعه‌گسترتری آن هم نه به صورت مدون هستند. در تمام کتابخانه‌های مورد مطالعه در این تحقیق مشخص شد که نه تنها خط مشی انتخاب وجود ندارد بلکه در بیشتر این کتابخانه‌ها فرد یا افرادی به عنوان مسئول انتخاب، و یاروشی که مشخص کند که حداقل در صورت اطلاع از نیاز مراجعه‌کننده چه فرآیندی برای سفارش، تهیه و دریافت آن انجام می‌گیرد، نیز وجود ندارد (۲: ۷۷-۸۷).

سیف (۱۳۷۳) در پایان‌نامه خود به بررسی وضعیت انتخاب مواد چاپی غیرفارسی در دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، تهران و شهید بهشتی می‌پردازد. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که به انتخاب و تهیه منابع در کتابخانه‌های مورد بررسی، توجه لازم نشده است، به طوری که ۵۰ درصد از کتابخانه‌های دانشکده‌های مختلف دانشگاه‌های مورد بررسی فاقد خط مشی انتخاب مواد هستند و هیچ‌گونه برنامه‌ریزی اصولی و بودجه‌مخصوصی برای انتخاب مواد وجود ندارد. از دیگر نتایج این تحقیق این است که ابزار انتخاب کتاب و نشریات ادواری برای بیشتر کتابداران ناشناخته است (۶). شعبانی (۱۳۷۷) در پایان‌نامه دکترای خود به بررسی وضعیت موجود مجموعه گسترتری کتابخانه‌های مرکزی

توزیع شده، ۱۸ پرسشنامه تکمیل و بازگشت داده شد. به منظور تعیین روایی این پرسشنامه، ویرایش اولیه آن توسط تعدادی از دانشجویان کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی و کتابداران متخصص و با تجربه مطالعه شد و از نقطه نظرهای آنان در ارتباط با طول جمله ها، واژه های به کار برده شده و چگونگی انتقال مفاهیم به منظور بهتر کردن ساختار پرسشنامه نهایی استفاده شد. نهایتاً پرسشنامه نهایی نیز در سه بخش و با ۲۴ سؤال آماده شد. نتایج به دست آمده از پرسشنامه نهایی نشان داد که پرسشنامه از پایایی قابل قبولی برخوردار است. آلفای کرونباخ محاسبه شده برای این پرسشنامه برابر ۸۶ درصد بود. برای دستیابی به پاسخ سؤال های پژوهش و همچنین تهیه اطلاعات جنبی از آمار توصیفی شامل فراوانی، درصد فراوانی و آزمون خی دو استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده ها

پرسشنامه ارسالی برای مدیران کتابخانه های دانشگاهی از سه قسمت تشکیل شده است که در اینجا به توصیف و تجزیه و تحلیل داده های به دست آمده از پاسخ ها پرداخته می شود.

اطلاعات شخصی: در برگیرنده جنسیت، تجربه کاری در حرفه کتابداری، مدرک و رشته تحصیلی جامعه پژوهش است.

جدول ۱. مدیران جامعه پژوهش به تفکیک جنسیت

جنسیت	مدیران کتابدار (۲۱ نفر)		مدیران غیر کتابدار (۲۳ نفر)		کل مدیران جامعه پژوهش (۴۴ نفر)	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مرد	۱۱	۵۲/۳۸	۱۳	۵۶/۵	۲۴	۵۴/۵
زن	۱۰	۴۷/۶۲	۱۰	۴۳/۵	۲۰	۴۵/۵
جمع	۲۱	۱۰۰	۲۳	۱۰۰	۴۴	۱۰۰

نتایج به دست آمده، نشان می دهد که از مجموع ۴۴ نفر از مدیران جامعه پژوهش، ۲۰ نفر (۴۵/۵ درصد) رازان و ۲۴ نفر (۵۴/۵ درصد) رامردان تشکیل می دهند. در این

۳. چند درصد از مدیران کتابدار و مدیران غیر کتابدار، خط مشی مدون مجموعه گستری دارند؟
۴. مشکلات کتابخانه های دانشگاهی جامعه پژوهش در مجموعه گستری کتابخانه چیست؟
۵. تفاوت مدیران کتابدار و مدیران غیر کتابدار از نظر مشکلات مجموعه گستری چیست؟
۶. چرا مدیران کتابخانه های جامعه پژوهش از تدوین و کاربرد خط مشی مجموعه گستری چشم پوشی می کنند؟
۷. مشکلات مجموعه گستری کتابخانه های دانشگاهی در چه دسته هایی قرار می گیرد؟

روشن پژوهش و ابزار گردآوری داده ها

برای گردآوری داده های مورد نیاز در تحقیق حاضر از روش پیمایشی استفاده شد. ابزار گردآوری داده ها پرسشنامه ای است که توسط پژوهشگران به همین منظور ساخته شده است. برای تهیه پرسشنامه علاوه بر استخراج مفاهیم و نکات مرتبط از پیشینه تحقیق، طرح مقدماتی پرسشنامه متشکل از ۸ سؤال باز میان کتابداران دانشگاه علوم پزشکی اهواز توزیع و پس از تکمیل توسط آنها گردآوری شد. آن گاه پرسشنامه اولیه براساس داده های به دست آمده متشکل از سه بخش و ۲۴ سؤال بسته و باز تهیه شد و به منظور تعیین روایی و پایایی آن،

در اسفندماه سال ۱۳۷۹، تعداد ۳۵ پرسشنامه میان کتابداران دانشگاه های بوعلی سینا (همدان)، رازی (کرمانشاه) و دانشگاه شهرکرد توزیع شد. از ۳۵ پرسشنامه

پژوهش مشخص شد از ۲۱ مدیری که مدرک کتابداری دارند، ۱۰ نفر (۴۷/۶ درصد) زن و بقیه مرد هستند. ضمناً از ۲۳ مدیری که فاقد مدرک کتابداری هستند، تعداد ۱۰ نفر (۴۳/۵ درصد) زن و بقیه مرد هستند.

مجموع ۴۴ مدیر کتابخانه‌های دانشگاهی مورد مطالعه، ۱۰ نفر (۲۳ درصد) مدرک تحصیلی دیپلم، ۲ نفر (۴/۶ درصد) مدرک تحصیلی کاردانی، ۱۷ نفر (۳۸/۶ درصد) مدرک کارشناسی، ۱۰ نفر (۲۲/۷ درصد) مدرک تحصیلی

جدول ۲. تجربه کار کتابداری مدیران جامعه پژوهش

مدیران کتابداری (۲۱ نفر)		مدیران غیر کتابداری (۲۳ نفر)		کل مدیران جامعه پژوهش (۴۴ نفر)		مدت تجربه کاری
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۱	۴/۷	۱۲	۵۲/۱۷	۱۳	۲۹/۶	۵-۰
۲	۹/۵	۳	۱۳	۵	۱۱/۴	۱۰-۶
۴	۱۹	۱	۴/۳۴	۵	۱۱/۴	۱۵-۱۱
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۰-۱۶
۱۴	۶۶/۶	۷	۳۰/۴	۲۱	۴۷/۷	بیش از ۲۰ سال

همان گونه که در جدول ۲ مشاهده می شود در مجموع ۱۳ نفر (۲۹/۶ درصد) از مدیران کتابخانه‌ها تا ۵ سال و ۵ نفر (۱۷/۴ درصد) از مدیران کتابخانه‌ها بین ۶ تا ۱۰ سال و ۵ نفر (۱۷/۴ درصد) از مدیران کتابخانه‌ها میان ۱۱ تا ۱۵ سال و ۲۱ نفر (۴۷/۷ درصد) بیش از ۲۰ سال تجربه کاری در حرفه کتابداری دارند. ضمناً همان طور که در جدول ۲

کارشناسی ارشد و ۱۴ نفر (۳۷/۸ درصد) مدرک تحصیلی دکتر دارند. در این جدول با توجه به مقاطع تحصیلی مدیران کتابداری و غیر کتابداری مشخص شده است که بیشترین تعداد از مدیران دارای مدارک تحصیلی کتابداری، در مقطع کارشناسی ارشد با ۸ نفر (۳۸ درصد) و در مدیران غیر کتابداری بیشترین تعداد ۱۰ نفر (۳۳/۴)

جدول ۳. مدارک تحصیلی جامعه پژوهش به تفکیک مقاطع تحصیلی

مدیران کتابداری (۲۱ نفر)		مدیران غیر کتابداری (۲۳ نفر)		کل مدیران جامعه پژوهش (۴۴ نفر)		مدرک تحصیلی
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۰	۰	۱	۴/۳	۱	۲/۳	دیپلم
۱	۴/۷	۱	۴/۳	۲	۴/۶	کاردانی
۷	۳۳/۳	۱۰	۳۳/۴	۱۷	۳۸/۶	کارشناسی
۸	۳۸	۲	۸/۷	۱۰	۲۲/۷	کارشناسی ارشد
۵	۲۳/۸	۹	۳۹	۱۴	۳۱/۸	دکتر

نشان داده شده است بالاترین تعداد از مدیران کتابداری یعنی ۱۴ نفر (۶۶/۶ درصد) بیش از ۲۰ سال و ۱۲ نفر (۵۲/۱۷ درصد) از مدیران غیر کتابداری تا ۵ سال در حرفه کتابداری تجربه دارند.

همان گونه که در جدول ۳ مشاهده می شود، از

درصد) در مقطع کارشناسی هستند.
یافته های تحقیق ۷ سوال اصلی پژوهش
 در اینجا با استفاده از تجزیه و تحلیل داده ها به بررسی پاسخ های دریافتی سوال های اصلی پژوهش می پردازیم.

سؤال اول: چند درصد از کتابخانه‌های دانشگاهی مجری دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دارای خط مشی مکتوب مجموعه‌گستری هستند؟

تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که از مجموع ۴۴ کتابخانه مورد تحقیق، ۱۳ کتابخانه (۲۹/۵ درصد) واجد خط مشی مجموعه‌گستری مدون و ۳۱ کتابخانه (۷۰/۵ درصد) فاقد چنین خط مشی هستند.

یافته‌های این بخش از پژوهش با نتایج تحقیقات برایت (۱۹۷۷)، کوهن (۱۹۷۸)، مک این تایر (۱۹۹۱) و اسنو (۱۹۹۶) همخوانی دارد. در تحقیق برایت تنها ۲۹ درصد، در تحقیق کوهن ۲۰ درصد و در تحقیق اسنو تعداد کمی از کتابخانه‌های دانشگاهی مورد مطالعه دارای خط‌مشی مجموعه‌گستری بودند (۲۵:۱۰؛ ۱۲:۱۹۱؛ ۱۳:۱۴؛ ۱۹۳).

بنی‌اقبال، حقیقی و زندیان همگی در سال ۱۳۷۲ در پژوهش‌های جداگانه‌ای به نتایج مشابهی دست یافتند. آنها می‌نویسند که کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران در بسیاری از موارد فاقد خط‌مشی مدون است و روند مجموعه‌گستری در بیشتر موارد متکی به گردآوری‌های صرفاً تصادفی بوده است که موجب اختلال در کیفیت رشد مجموعه‌ها شده است. برخی کتابخانه‌ها نیز دارای نوعی ضوابط انتخاب کتاب هستند، لیکن هیچ‌یک از این ضوابط مکتوب نیست (۲: ۷۷-۸۷؛ ۳: ۱۸-۳۶؛ ۵: ۲۳۸-۲۳۹). سیف (۱۳۷۳) به این نتیجه رسیده است که ۵۰ درصد از کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی، تهران و شهید بهشتی فاقد خط‌مشی انتخاب مواد هستند (۶). شعبانی (۱۳۷۷) نیز گزارش می‌دهد که در خصوص تدوین و بهره‌جویی از آیین‌نامه مجموعه‌گستری فقط ۱۰ کتابخانه (۲۷/۵۷ درصد) دارای آیین‌نامه مدونی در این خصوص هستند (۸).

بدین ترتیب ملاحظه می‌شود که یافته تحقیق حاضر در این مورد کاملاً با یافته‌های دیگر، چه در ایران و چه در خارج از ایران همخوانی دارد.

سؤال دوم: دلایل مدیران کتابخانه‌های دانشگاهی جامعه پژوهش، مبنی بر نداشتن خط‌مشی مجموعه‌گستری چیست؟

تجزیه و تحلیل نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که مدیران کتابخانه‌های دانشگاهی جامعه پژوهش دلایل ذیل را علل نداشتن خط‌مشی مجموعه‌گستری ذکر کرده‌اند:

الف. انحصار تهیه کتاب مخصوصاً کتاب لاتین، به خرید از نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران؛

ب. نداشتن بودجه مستقل در ابتدای سال مالی و اعلام دیر هنگام بودجه تخصیصی؛

ج. نیمه متمرکز بودن مدیریت کتابخانه دانشکده‌ای و الزام کتابخانه‌های اقماری به حرکت براساس خط‌مشی کتابخانه مرکزی.

د. فشارهای ناشی از کار زیاد در کتابخانه‌ها و کمبود وقت کارکنان؛

ه. کمبود نیروی انسانی متخصص در سمت مدیریت کتابخانه و وجود نظرات و روش‌های مختلف سرپرستان متعدد؛

و. ناشناخته ماندن جایگاه واقعی کتابخانه و حرفه کتابداری در نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها و سلیقه‌ای عمل نمودن رؤسای کتابخانه‌ها در مجموعه‌گستری.

سؤال سوم: چند درصد از مدیران کتابدار و مدیران غیر کتابدار خط‌مشی مدون مجموعه‌گستری دارند؟

نتایج حاصل از یافته‌ها نشان داد که از مجموع ۴۴ نفر مدیران کتابخانه‌های دانشگاهی، ۱۳ نفر (۲۹/۵ درصد) شامل ۶ نفر (۱۳/۶ درصد) مدیر کتابدار و ۷ نفر (۱۵/۹ درصد) مدیر غیر کتابدار، خط‌مشی مجموعه‌گستری مدون دارند. مقایسه نمره عملکرد آنها با استفاده از آزمون

خی دو، برابر ۰/۱۶۸ درصد در سطح ۰/۰۵، معنی‌دار نبود و بنابراین میان این دو گروه اختلاف معناداری از این نظر ملاحظه نشد.

از مجموع ۴۴ نفر مدیر کتابدار و غیر کتابدار ۳۴ نفر (۷۷ درصد)، عدم تخصیص بودجه در ابتدای سال مالی، ۳۰ نفر (۶۸ درصد) مشکلات مربوط به تأمین ارز، ۲۷ نفر (۶۰/۱ درصد) عدم هماهنگی بین کتابخانه و مقامات اداری و مالی دانشگاه، ۲۶ نفر (۵۹ درصد) کمبود نیروی انسانی متخصص، ۲۵ نفر (۵۶/۸ درصد) مشکلات مربوط به تأمین ریال تخصیص یافته به ارز، ۲۴ نفر (۵۴/۵ درصد) عدم وجود منابع اطلاعاتی کافی موجود در بازار در زمینه های مورد نیاز و عدم وجود کمیته های فعال، ۲۳ نفر (۵۲/۳ درصد) عدم توجه و آشنایی مقامات مسئول دانشگاه به وظایف و هدف های کتابخانه و همچنین عدم

این نتایج همچنین نشان می دهد که درصد قابل توجهی از فارغ التحصیلان کتابداری که در نقش مدیر کتابخانه خدمت می کنند، نیز این اصل مهم در مدیریت کتابخانه و به خصوص در مجموعه گستری را نادیده گرفته اند.

سؤال چهارم: مشکلات مجموعه گستری کتابخانه های دانشگاهی جامعه پژوهش چیست؟

به منظور ارائه یک جا و منظم نتایج حاصل از سؤال ۴، این نتایج در قالب جدول ۴ ارائه می شود. جدول مذکور نشان می دهد مشکلات زیر در کتابخانه های مورد بررسی بالاترین درصد را به خود اختصاص داده است.

جدول ۴. توزیع فراوانی مشکلات مجموعه گستری جامعه پژوهش به تفکیک مدیران

ردیف	مشکلات کتابخانه ها در رابطه با مجموعه گستری		مدیران کتابدار (۲۱ نفر)		مدیران غیر کتابدار (۲۳ نفر)	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
الف.	۰	۰	۰	۰	۶	۲۶
ب.	۹	۴۲/۹	۱۲	۵۲	۱۲	۵۲
پ.	۳	۱۴/۳	۴	۱۷/۴	۴	۱۷/۴
ت.	۱۴	۶۶/۶	۲۰	۸۷	۲۰	۸۷
ث.	۱	۴/۸	۵	۲۱/۷	۵	۲۱/۷
ج.	۶	۲۸/۶	۱۱	۴۷/۸	۱۱	۴۷/۸
چ.	۸	/۸	۱۱	۴۷/۸	۱۱	۴۷/۸
ح.	۱۰	۴۷/۶	۱۷	۷۴	۱۷	۷۴
خ.	۱۲	۵۷	۱۲	۵۲	۱۲	۵۲
د.	۱۱	۵۲/۴	۱۵	۶۵/۲	۱۵	۶۵/۲
ذ.	۹	۴۲/۹	۱۵	۶۵/۲	۱۵	۶۵/۲
ر.	۸	۳۸	۱۵	۶۵/۲	۱۵	۶۵/۲
ز.	۸	۳۸	۱۰	۴۳/۵	۱۰	۴۳/۵
ژ.	۱۴	۶۶/۷	۱۶	۶۹/۶	۱۶	۶۹/۶
س.	۱۲	۵۷	۱۳	۶۵/۵	۱۳	۶۵/۵
ص.	۱۱	۵۲/۴	۱۳	۶۵/۵	۱۳	۶۵/۵
ض.	۷	۳۳/۳	۱۴	۶۱	۱۴	۶۱
ط.	۸	۳۸	۱۴	۶۱	۱۴	۶۱
ظ.	۱۰	۴۷/۶	۱۰	۴۳/۵	۱۰	۴۳/۵

نمایشگاه بین المللی کتاب تهران مبلغ کمی برای خرید مواد به کتابخانه داده می شود که این بودجه ناچیز نیز به علت عدم برنامه ریزی صحیح و عدم تحویل به موقع آن به کتابخانه، چندان صحیح به کار گرفته نمی شود. کتابداران بدون برنامه ریزی و در زمانی بسیار کوتاه، مبلغ مورد نظر را صرف خرید موادی می کنند که برنامه ریزی و ارزیابی دقیقی برای انتخاب آنها صورت نگرفته است. بعضی از مدیران و مسئولان کتابخانه مرکزی هم به علت متخصص نبودن در حرفه کتابداری و ناآشنا بودن به اصول و قوانین این حرفه به ضرورت تدوین خط مشی مجموعه گستری آگاه نبوده و قادر به انجام آن نیستند.

سؤال هفتم: مشکلات مجموعه گستری کتابخانه های دانشگاهی در چه دسته هایی قرار می گیرد؟

با بررسی و تحلیل داده ها و شناسایی مشکلات مجموعه گستری در کتابخانه های دانشگاهی جامعه پژوهش، مشکلات مجموعه گستری را می توان در چهار مقوله کلی جست و جو کرد:

الف. مسائل و مشکلات اداری و مالی: مشکلات مربوط به بودجه ریالی و تأمین ارز، و عدم هماهنگی میان کتابخانه و مقامات اداری و مالی دانشگاه.

ب. مسائل و مشکلات فرهنگی و آموزشی: عدم توجه و آشنایی مسئولان دانشگاه به وظایف و هدف های کتابخانه، عدم وجود کتابداران متخصص و باتجربه در راس بخش انتخاب و تهیه مواد، نبود آموزش های لازم در طی دوره خدمت کارکنان کتابخانه ها، و مسائل سیاسی و اجتماعی کشور.

ج. مسائل و مشکلات مربوط به مواد اطلاعاتی و تجهیزاتی کتابخانه ها: عدم وجود منابع اطلاعاتی کافی موجود در بازار در زمینه های مورد نیاز، نداشتن منابع اطلاعاتی کمکی در انتخاب و تهیه مواد از جمله کتابشناسی ها، و دسترسی نداشتن به شاهره های اطلاعاتی مثل اینترنت.

وجود کتابداران متخصص و باتجربه در رأس بخش انتخاب و تهیه مواد را در زمره مهم ترین مشکلات خود گزارش کرده اند.

عناصر مختلف یافته های تحقیق حاضر با یافته های پژوهش های حقیقی (۱۳۵۶)، سیف (۱۳۷۳) و آشور (۱۹۹۰) همخوانی دارد (۵؛ ۶؛ ۱۲۳).

سؤال پنجم: تفاوت مدیران کتابدار با غیر کتابدار، از نظر مشکلات مجموعه گستری چیست؟

همان طور که در جدول ۴ مشاهده می شود، مشکلات مجموعه گستری کتابخانه های جامعه پژوهش به تفکیک مدیران کتابدار و مدیران غیر کتابدار ارائه شده است. برای مقایسه دو گروه، و محاسبه نمره عملکرد آنها آزمون خی دو به عمل آمد. آزمون خی دو محاسبه شده برابر با $135/338$ درصد در سطح $0/05$ معنی دار بود، بنابراین میان این دو گروه اختلاف معناداری ملاحظه می شود.

با وجود این، در بررسی و مقایسه دو گروه مدیران مشخص شد که دو دسته از عمده ترین مشکلات مشترک مدیران عبارت است از مشکلات اداری و مالی، و مشکلات فرهنگی و آموزشی.

سؤال ششم: چرا مدیران کتابخانه های جامعه پژوهش از تدوین و کاربرد خط مشی مجموعه گستری چشم پوشی می کنند؟

در پرسش هایی که به صورت باز از مدیران کتابخانه های جامعه پژوهش به عمل آمد، آنها اظهار داشتند که نداشتن بودجه مستقل برای کتابخانه، باعث شده است، مدیران انگیزه کافی برای تدوین خط مشی مجموعه گستری برای کتابخانه خود نداشته باشند، زیرا نداشتن بودجه کافی و تخصیص ندادن بودجه در ابتدای سال مالی سبب عدم برنامه ریزی مفید و اقتصادی برای تهیه مواد و منابع کتابخانه می شود. بیشتر مدیران جامعه پژوهش بیان کردند که هر سال به هنگام برگزاری

را از شکوفایی و پویایی و میل به استفاده از روش صحیح و علمی باز داشته است.

نکته دیگری که قابل بحث و تأمل است، این است که درصد قابل توجهی از فارغ التحصیلان رشته کتابداری نیز که در سمت مدیر کتابخانه‌ها خدمت می‌کنند، مسئله مهم و بنیانی تدوین و اجرای خط مشی را نادیده گرفته‌اند. از آنجا که خرید از نمایشگاه در شرایط فعلی، معمولاً بدون برنامه ریزی و انتخاب آزاد و از روی ناچاری و آن هم در فاصله زمانی بسیار کوتاه و در آشفته بازار حاکم بر نمایشگاه صورت می‌گیرد، اصولاً نه تنها فلسفه وجودی خط‌مشی مدون به فراموشی سپرده می‌شود، بلکه در عمل نیز "انتخاب" صورت نمی‌گیرد و کتابداران ناچاراً خریدهای "سوپرمارکتی" می‌کنند و به اصطلاح سعی بر تهیه "خیرالموجودین" دارند.

بدین ترتیب، به نظر می‌رسد طیف وسیع مسائل و مشکلات موجود در کتابخانه‌های دانشگاهی که عمدتاً به نگرش مسئولان، جایگاه و منزلت کتابخانه در دانشگاه و به تبع آن به وضعیت بودجه ارزی و ریالی و استخدام نیروی انسانی متخصص برای کتابخانه‌ها بازمی‌گردد، مجالی برای اندیشیدن در خصوص اصول بنیانی کتابداری و تدوین خط‌مشی‌ها و آیین‌نامه‌ها باقی نمی‌گذارد.

لازم به ذکر است که در بررسی نتایج به دست آمده از پرسشنامه‌ها، مشخص شد که به قول سینایی (۱۳۷۶)، بعضی از مدیران کتابخانه‌های جامعه پژوهش در عمل از دستورالعمل‌های خط‌مشی مجموعه گستری استفاده می‌کنند، اما این دستورالعمل به صورت مدون و مکتوب در کتابخانه موجود نیست و فقط در ذهن مسئول کتابخانه است (۲۴:۷).

پیشنهادها

بر اساس نتایج به دست آمده در این پژوهش،

د. مسائل و مشکلات مدیریتی: کمبود نیروی انسانی متخصص، نیمه متمرکز بودن مدیریت و عدم استقبال کتابخانه‌های دانشکده‌ای از این سبک مدیریت، عدم شرکت فعالانه مسئولان کتابخانه‌ها در برنامه‌ریزی‌های جدید آموزشی و پژوهشی، و بالاخره واگذاری سمت مدیریت کتابخانه به افراد غیرمتخصص در حرفه کتابداری به منظور پرکردن سمت اجرایی پست‌های ستاره‌دار.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد که از نظر وجود و اعمال خط‌مشی مکتوب مجموعه‌سازی، شرایط حاکم بر کتابخانه‌های موجود در دانشگاه‌هایی که واجد دوره کارشناسی ارشد کتابداری هستند همانند دیگر کتابخانه‌هاست. مطالعه آثار و نوشته‌های مربوط به تحقیقات انجام شده در ایران و در خارج از کشور وضعیت یکسانی را نشان می‌دهد که دارای دو بُعد مشخص است. بسیاری از کتابخانه‌های دانشگاهی فاقد خط‌مشی مکتوب برای مجموعه‌سازی هستند، اگرچه آنها برای انتخاب و تهیه مواد کتابخانه‌ای ضوابط و معیارهایی را رعایت می‌کنند.

دوم، بسیاری از کتابخانه‌هایی که واجد چنین خط‌مشی هستند، در عمل نسبت به اجرای آن چندان جدی نیستند.

مشکلات اشاره شده در تحقیق از جمله کمبود و نامشخص بودن میزان بودجه کتابخانه، کمبود نیروی متخصص، قرار نگرفتن کتابخانه در جایگاه واقعی خود در نظام آموزشی عالی و عوامل گوناگون دیگر و تداوم وضعیت نامطلوب مجموعه‌سازی برای مدت مدید، وضعیت موجود را عادی نشان داده است و مجموعه‌سازی

مواد مورد نیاز واقعی خویش را "انتخاب" و تهیه نمایند.

منابع

۱. آشور، محمد صالح. "ارزشیابی مجموعه‌های کتابخانه‌های دانشگاهی سعودی بر اساس استانداردهای ACRL". ترجمه محسن نوکاریزی. فصلنامه پیام کتابخانه، دوره دوم، ۴ (زمستان ۱۳۷۱): ۱۱۸-۱۲۴.
۲. بنی اقبال، ناهید. "بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشکده‌های دانشگاه تهران". فصلنامه پیام کتابخانه، دوره چهارم، ۱ و ۲ (بهار و تابستان ۱۳۷۳): ۷۷-۸۷.
۳. حقیقی، محمود. "ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی شهر تهران". فصلنامه پیام کتابخانه، دوره سوم، ۱ (بهار ۱۳۷۲): ۱۸-۳۶.
۴. حقیقی، مسعود. "پژوهشی درباره ارزیابی خط مشی و مقررات مربوط به انتخاب و تهیه مواد مواد و مجموعه در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه تهران، دانشگاه ملی ایران و دانشگاه صنعتی آریامهر". پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۶.
۵. زندیان، فاطمه. "ارزشیابی مجموعه منابع مرجع فنی و مهندسی در سه دانشگاه ایران". فصلنامه کتاب، دوره چهارم، ۲ (تابستان ۱۳۷۲): ۲۱۱-۲۴۱.
۶. سیف، مینا. "بررسی وضعیت انتخاب مواد چاپی غیرفارسی در دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، تهران و شهید بهشتی". پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۷۳.
۷. سینایی، علی. "مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها". تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۷۶.
۸. شعبانی، احمد. "بررسی مجموعه‌سازی کتابخانه‌های

- به منظور رفع مشکلات کتابخانه‌ها و کاربرد خط مشی مجموعه گسترده‌تری در کتابخانه‌های دانشگاهی، کوشش‌های زیر پیشنهاد می‌شود:
۱. مسئولان دانشگاه باید با وظایف و هدف‌های کتابخانه و نقش آن در پیشرفت امور آموزشی و پژوهشی آشنا شوند و به کتابخانه توجه خاصی مبذول نمایند.
 ۲. بودجه کتابخانه باید از بودجه دانشکده تفکیک شود و در ابتدای سال مالی بودجه‌ای مشخص به کتابخانه تخصیص داده شود تا مسئولان کتابخانه بتوانند با برنامه‌ریزی دقیق به مجموعه گسترده‌تری کتابخانه بپردازند.
 ۳. یک مرکز هماهنگ کننده امور کتابخانه‌های دانشکده‌ای (اقماری) که مرکب از متخصصان با تجربه در حرفه کتابداری است در کتابخانه مرکزی به وجود آید تا مسائل و مشکلات کتابخانه‌های اقماری بررسی و ارزشیابی شود.
 ۴. به منظور واگذاری مسئولیت‌های هر کتابخانه به خود کتابخانه، مدیریت کتابخانه باید مستقل باشد و متخصصان مرکز هماهنگ کننده امور کتابخانه بر این گونه کتابخانه‌ها نظارت نمایند.
 ۵. انتخاب مدیر کتابخانه از طرف مسئولان ذی صلاح دانشگاه با در نظر گرفتن سوابق، تجربیات و معلوماتی که شخص مورد نظر در حرفه کتابداری دارد، انجام پذیرد.
 ۶. یک خط مشی مدون مجموعه گسترده‌تری برای انتخاب و تهیه مواد کتابخانه با توجه به احتیاجات دانشگاه طرح ریزی شود که در آن اصول اساسی تدوین خط‌مشی برای کتابخانه‌های دانشگاهی و دانشکده‌ای در نظر گرفته شود.
 ۷. خرید از نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران فقط یکی از راه‌های خرید منابع لاتین باشد و خرید از نمایشگاه با برنامه‌ریزی قبلی و انتخاب مواد از قبل صورت گیرد.
 ۹. ترتیبی داده شود تا نمایشگاه دائمی کتاب دایر شود تا کتابخانه‌ها بتوانند با رعایت اصول اساسی حرفه خود

13. Mc Intyre, Joane E. Collection Development and Instruction in Libraries of Catholic Colleges and Universities PhD Dissertation, Scattle University.

14. Snow, Richard. "Wasted Words: The written Collection Development Policy and the Academic Library". The Journal of Academic Librarianship. Vol.22, No.3 (1996): 191-194.

منابع برای مطالعه بیشتر

۱. دیانی، محمدحسین. "مجموعه‌سازی و فراهم‌آوری در کتابخانه‌ها. اهواز: دانشگاه شهید چمران، ۱۳۷۹.
 ۲. محسنی، حمید. "انتخاب منابع اطلاعاتی، کتاب، پایگاه اطلاعاتی، مجله و..." تهران: مؤلف، ۱۳۷۷.

3. Evans, G. Edward. Developing Library and Information Center Collection. Englewood: Libraries Unlimited, 1995.

تاریخ دریافت: ۸۷/۲۷

مرکزی دانشگاه‌های ایران و الگوی مناسب برای آن". پایان‌نامه دکتری. دانشگاه آزاد، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۷۷.

۹. گاردنر، ریچارد ک. مجموعه‌سازی: پیدایش، گزینش و گسترش مواد کتابخانه‌ای. ترجمه اسدالله آزاد. مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۶.

10. Bryant, Bonita. "Collection Development Policies in Medium Academic Libraries". Collection Building. (1981): 9-25.

11. Buzzard, Marion. Writing a Collection Development Policy for an Academic Library". Collection Management, Vol.2, No.4 (Winter 1978): 317-328.

12. Cohen, Linda Mc Nair. "Collection Development in Alabama's Academic Libraries. Collection Management. Vol 10, No. 3-4 (1988): 43-60.